

A. I. DANYILOV

A történettudomány elméleti-módszertani problémái további tanulmányozásának néhány kérdéséről

(Voproszi Isztorii, 1961. 3. sz. 216—217. l.)

A történettudomány fejlődésében döntő szerepet játszanak a történettudománynak irányt szabó elméleti-módszertani alapelvek. A marxizmus által a történettudományban létrehozott gyökeres fordulat elsősorban a módszertani alapokban végreajtott fordulat volt. A szovjet történettudomány sikerei elsősorban annak köszönhetőek, hogy a szovjet történészek egész munkájukat a marxi—lenini tanítás gránitalapjára építik, ez lévén a társadalmi élet minden oldala és jelensége megismerésének valóban tudományos módszere. Éppen ezért a szovjet történészek lankadatlanul fáradoznak azon, hogy a marxista—leninista módszert elsajátítsák, megtanulják alkotóan alkalmazni a történeti kutatómunka gyakorlatában és állandóan gazdagítsák azt.

Az SZKP XX. és XXI. Kongresszusa után a szovjet történettudomány fejlődésében bekövetkezett új szakaszban különösen megnőtt minden egyes kutató elméleti felvértezettiségének szerepe. Az SZKP Központi Bizottságának 1960. január 9-én „A pártpropaganda feladatai a jelenlegi körülmények között” címmel kiadott határozatából fakadó olyan feladatok megoldása, mint a dogmatizmus maradványainak felszámolása, az életnek és a tömegek tapasztalatának bátor és alkotó megközelítése, az aktuális elméleti és gyakorlati kérdések kidolgozása megköveteli a történeti kutatómunka módszertani színvonalának szakadatlan emelését. Éppen ezért van az, hogy a történeti folyóiratok hasábjain, a tudományos konferenciák és értekezletek munkájában, az egyetemi tanszékeken, a tudományos-kutató intézetek osztályain és csoportjaiban folytatott vitákon a történettudomány módszertani problémái joggal foglalnak el mind fontosabb helyet. De a nyomtatásban megjelent munkák elméleti színvonalának emelésében elért pozitív eredmények, a történeti kutatás módszertani problémái iránti fokozott figyelem — véleményünk szerint — még nem szolgáltatathat alapot önelégültséghez. Még mindig nem ritka az olyan eset, amikor a megjelent és sajtókész munkákban empirikus-leíró módon tárgyalják a történeti eseményeket és jelenségeket, és hiányoznak a komoly elméleti általánosítások; még nincs leküzdve az a tendencia, hogy egyes jelenségkomplexumokat a történeti folyamat egész menetén kívül ábrázoljanak. Ugyanezek a hiányosságok jellemeznek egyes historiográfiai munkákat, amelyekben ahelyett, hogy a történettudomány sarkalatos problémáit vizsgálnák, néha az egyes történészek nézeteinek felületeselemzése foglalja el a központi helyet.

A XI. nemzetközi történészkongresszusa újolag szembeszökően megmutatkozott a marxista—leninista történettudomány felsőbbbsége a különböző idealista koncepciók hatása alatt álló mai burzsoá történetírás felett. Ugyanakkor a kongresszus munkájában világosan megmutatkozott, hogy a burzsoá történetírás mélyreható válsága közepette a kapitalista országok sok tudósa intenzíven utat keres a történettudomány elméleti problémáinak területén. Bár ez az útkeresés nem lép túl a történeti folyamat idealista felfogásának körén, de megmutatkozik egyrészt a társadalmi fejlődés fontos

oldalainak magyarázatára, másrészt a történeti megismerés alapelveire vonatkozó számos rendkívül lényeges kérdés felvetésében. A módszer kérdéseinek felvetését és interpretálását a reakciós történészek és filozófusok nagymértékben használják a marxizmus—leninizmus elleni támadásra. A kongresszus eredményei ismételten megmutatták, hogy mennyire fontos a mai burzsoá történetírás elméleti alapjainak kritikája.

Bár a Szovjetunió Tudományos Akadémiája és a szövetségi köztársaságok intézetei, valamint az egyetemi és főiskolai tanszékek fokozottan a problematikus témák felé fordultak, de a történettudomány aktuális módszertani kérdései még mindig nem részesülnek kellő figyelemben a kutatók részéről. Ez elsősorban vonatkozik azokra a témákra, amelyek a filozófia, történettudomány, a gazdaságtan és jogtudomány határterületén fekszenek. Pedig — véleményünk szerint — éppen az ilyen témák kidolgozása hatna leggyümölcsözőbben az összes társadalomtudományok, és ezek között a történettudomány, fejlesztésének meggyorsítására.

Ez, a szerkesztőséghez intézett kis levél egyáltalán nem tarthat számot arra, hogy az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdések egész komplexumát felvesse, csupán egynéhányra kíván rámutatni. Aligha ellenezhetné akár melyik szovjet történész vagy filozófus annak elismerését, hogy megérett a szükségessége a történeti kutatás ismeretelméleti problémáinak a dialektikus és történelmi materializmuson, a marxista—leninista filozófia és történeti gondolkodás eredményein nyugvó, legkomolyabb további alkotó kidolgozására. E kérdések sorába tartoznak: a valóság ábrázolási folyamatának sajátossága, a történettudományban a történeti fogalmak természete, ábrázolásuk specifikuma, a filozófiai, gazdasági és jogi kategóriák a történeti kutatásban, az általános, az egyedi és különleges dialektikája a történeti megismerésben, a tényanyag általánosításának folyamata a történész munkájában, a történeti kutatás különböző útjainak (pl. a statisztikai módszernek, a történeti emlékek terminológiai értelmezésének módszertani alapjai), a különböző típusú történeti források kiválasztásának, elemzésének és értékelésének elméleti alapjai. És még tovább lehetne folytatni a marxista—leninista ismeretelmélet történeti kutatásokban való konkrét alkalmazási köréhez tartozó témák felsorolását. Elsőrendű fontosságú, kutatásra váró témák például a pártosság lenini alapelve a szovjet történeti irodalomban, vagy a marxista—leninista historizmus.

Véleményünk szerint nem kétséges, hogy a fentjelzett és hasonló problémákat eredményesen csak különböző társadalomtudományok szakemberei tanulmányozhatják. Sőt, mi több, meggyőződéssel mondhatjuk, hogy sikert csak abban az esetben érhetünk el, ha például a történettudomány ismeretelméleti kérdéseit a történettudomány mai fokának megfelelő, speciális történeti ismeretekkel rendelkező filozófusok, valamint a filozófia területén alaposan képzett történészek tanulmányozzák. Csak ebben az esetben nem jutunk közhelyek ismétléséhez, illetve a rokottudomány területére tett dilettáns kiruccanásokhoz. Ez minden nehézség ellenére elérhető. A megoldást azzal kell kezdeni, hogy a különböző társadalomtudományok specialistái egymásnak kezére járnak, elsősorban a saját munkájukban levő problémák meghatározásában és megszervezésében. Hogy a történészek saját erejükből minél szélesebben kibontakoztassák a történettudomány elméleti-módszertani problémáinak tanulmányozását, és erőfeszítéseiket ebbe az irányba egyesítsék és koordinálják, célszerű lenne átgondolni és megoldani

az adott munka szervezeti formáinak kérdését. Ilyen szervezeti formává válhatna például a történettudomány módszertani problémáinak kutató-csoportja a SzTA Történettudományi Intézetének keretében, vagy ugyancsak a SzTA Történettudományi Osztályának Irodája keretében működő tudományos tanács. Ez a javaslat egyáltalán nem kisebbíti azoknak a kutatásoknak jelentőségét, amelyeket a filozófusok a történelmi materializmus terén végeznek. A javaslatot az a törekvés diktálja, hogy közelítsük egymáshoz a történészek és a filozófusok munkáját, teremtsünk egy olyan szervezeti sejtet, amely a történettudomány elméleti-módszertani kérdéseivel foglalkozó tudósok számára összefogó központot képezhetne.

Ennek a csoportnak (tanácsnak) a munkáját — azt hisszük — a történeti kutatások gyakorlati érdekeinek kellene alárendelni és mindenekelőtt a szovjet történészek által már elvégzett konkrét kutatómunka eredményeinek módszertani elemzése és eredményeinek általánosítása útján lehetne megvalósítani. Helyes lenne, ha a javasolt csoport (tanács) tevékenységében az akadémiai intézmények és az egész ország egyetemei tudományos dolgozóinak széles aktívájára támaszkodnék. Aligha szükséges említeni, hogy ezt a tevékenységet már eleve diszkreditálná, ha bármily mértékben is az elvont filozófiai-történeti spekuláció bélyegét viselné. A csoportnak (tanácsnak) feladata lenne, hogy aktív támadó harcot folytasson a mai burzsoá történetírás ellen.